

MADRİT'TEKİ TARİH-İ FENÂYÎ YAZMASI DOLAYISIYLA TARİHİ TÜRK LEHÇELERİ ARASI ÇEVİRİLER ÜZERİNE

Prof. Dr. AYŞEHAN DENİZ ABİK

Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
denabik@cu.edu.tr

1. *Tarih-i Fenâyî*, Ali Şir Nevâyî'nin *Tarih-i Müluk-i Acem* adlı eserinin Anadolu Türkçesine çevirisidir. *Tarih-i Müluk-i Acem*, İran'da hüküm süren dört sülalenin -Pişdadiler, Keyaniler, Eşkaniler, Sasaniler- anlatıldığı İran tarihidir. Her bir sülalenin hükümdarlarının sayısı verilir ve her biri tek tek efsanevi özellikleri ile anlatılır (Abik 1993; Abik 1996).

Anadolu sanatçıları Doğu Türk yazı dili ile özellikle, Nevâyî aracılığıyla yakından ilgilenmişlerdir. XV. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıla kadar Anadolu sanatçılarının Nevâyî şiirlerine nazireleri ve Nevâyî dilinde yazdıkları şiirler ve bunlara ilişkin kayıtlar değişik araştırmacılarca ortaya konmuştur (Köprülü 1927; Sertkaya, 1970, 1971, 1972, 1977, 2004; Çavuşoğlu 1976).

Anadolu kaynaklarında Nevâyî adı müstakil bir isim olarak XVII. yüzyıl kaynaklarından başlayarak görülür (Levend 1965: 279). XIX. yüzyılda Osmanlı aydınlarının doğuya, Türkçenin kaynağına yönelişi ile Nevâyî ve Çağatayca adı yeniden ortaya çıkar denilebilir. XIX. yüzyıldaki bu daha güçlü çıkış, Nevâyî'den *Mahbubu'l-Kulub*'un (1872), *Muhakemetü'l-Lugateyn*'in (1889; 1897), *Çihil Hadis*'in (1893; 1913), Ebulgazi Bahadır Han'dan *Şecere-i Türk*'ün (1864) Anadolu Türkçesine çevrilerek basılması ile kendisini gösterir. Aslında, bu yayınlar XVIII. yüzyılda da Nevâyî etkisinin varlığını koruduğunu gösterir.

Bu bağlamda bakıldığında, XVIII. yüzyılda Nedim'de Nevâyî şiirinin etkisi görülür. Nedim Divanı'nda bir gazel, Nevâyî'ye yazılan bir naziredir (Sertkaya 2004: 135). Yine, Refii-i Amidi'nin divanındaki iki Çağatayca gazelden biri Nevâyî'ye yazılan bir naziredir (Sertkaya 2004: 136).

Hüsn ü Aşk'ında, "ayin-i Nevâyîde Fuzuli / bulmuş suhana reh-i vusuli" diyerek Nevâyî'nin Fuzuli üzerindeki etkisine işaret eden Şeyh Galip'in de divanında Nevâyî diliyle, Çağatayca bir gazeli vardır. Sedit Yüksel, şairin bu gazelle birçok Osmanlı şairinde görülen bir geleneği devam ettirmiş olduğunu belirtir (Yüksel 1963: 114).

Nevâî'nin *Tarih-i Müluk-i Acem* adlı tarihinin *Tarih-i Fenâî* adıyla Anadolu Türkçesine bir çevirisinin olduğunu Ağâh Sırrı Levend, 1965'te *Ali Şir Nevâî* kitabının birinci cildinde bildirir (Levend 1965: 280). Levend, bu eser için "...Nevai'nin Tarih-i Müluk-i Acem adlı eserinin Batı Türkçesine çevirisidir. Ne zaman yazıldığı bilinmemekle birlikte 1782'de bastırıldığına göre XVII. yüzyılda yazılmış demektir." açıklamasını verir (Levend 1965: 280-281). Bu bilgiye ek olarak dipnotta basım yeri Viyana ve 1782 tarihi ile birlikte yazma nüshanın Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 4267'de kayıtlı olduğu bilgisi verilir (Levend 1965: 280, dipnot 162).

Kleinmichel, Levend'in XVII. yüzyılda çevrilmiş olabileceğini tahmin ettiği eserin baskı yılı olarak 1782 tarihini verdiğini belirterek baskı yılını, kendisi, Vien 1784/95 olarak verir (Kleinmichel 2006: 688, dipnot 18).

Avusturya'da XVII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Türk dilini bilen tercümanlar yetiştirmek ihtiyacı duyulmuş, bu yüzyılda Avusturya ile Osmanlı imparatorluğu arasındaki karşılıklı ilişkiler sıklaşmıştır. Bu durumun Avusturya'da Türkler ve Türk devleti üzerine bilgi sahibi uzmanlara duyulan ihtiyacı arttırdığı ve 1752'de Viyana'da bir doğu dilleri okulunun, 1754'te de İmparatorluk Doğu Akademisinin kurulduğu bilinmektedir (Eren 1998: 49). *Tarih-i Fenâî*'nin basım yılları da bu dönemi göstermektedir.

Sözü edilen bu baskı, Türkiye kitaplıklarında bulunmamaktadır¹. Bu baskı ile ilgili olarak Almanca bir bibliyografya kitabında, Viyana'da 1785'te, 4 büyüklüğünde 9 forma olarak basıldığı bilgisi yer alır. Aynı kaynak, eserin Timurular devri sanatçılarından Mir Ali Şir'in Çağatayca eseri olduğunu, eserin 906'ya kadar yazılmış olması gerektiğini, Halife Ömer'in döneminin sonuna kadarki tarihi kapsadığını, bu eseri Osmanlı aydını Fenâî'nin Osmanlı Türkçesine çevirdiğini belirtir (Allgemeine Deutsche Bibliothek 1765-96: 198-199, www.ub.uni-bielefeld.de). Eserin Çağataycadan Osmanlı Türkçesine çevrilmesinin az rastlanır bir durum olduğu, bunun Batılılardan Doğuya, Doğu tarihine meraklılar için bir şans olduğu da kaydedilir. Bu sayede, Çağatayca bilmeyen ama Osmanlıca bilen Batılıların, daha geniş kitlelerin istifadesi için eser, Latince yayımlanana kadar Viyana Doğu Akademisindeki yazmanın bu yayını ile yetinmeleri gerektiği kaydedilir.

Çevirmen olarak görünen Fenâî'nin kim olabileceği konusunda kaynaklar incelendiğinde, 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar aynı adlı, farklı kişilerin olduğu

¹ Prof. Dr. Uwe Blasing İstanbul'da görüştüğümüzde bu baskının bir kopyasını bana verdi. Kendisinin de bu metin üzerine çalıştığını belirtti. Kaynağı paylaşmasından ötürü kendisine teşekkür ederim. İlk sayfaları ile son sayfalarını karşılaştırmamda gördüğüm kadarıyla Leiden Üniversitesi Kütüphanesinden alınan bu kopya, Fatih nüshası ile aynıdır. Basmada, sayfa numaraları A'dan K'ye kadar her harf için 1,2,3,4 numaralaması ile verilmiştir.

görülmektedir (Yıldız 2003; Levend 1984). Tespit edilen sekiz isimden hangisinin Nevâyî'nin eserini Anadolu Türkçesine çevirdiğini anlamak için uğraşırken çevirinin Türkiye ve dünya kitaplıklarında başka nüshalarının da varlığını fark etmişim². Çevirinin Ağâh Sırrı Levend'in verdiği Fatih nüshasından başka altı nüshası daha bulunmaktadır. Böylece yedi nüshanın İstanbul (Fatih), Gaziantep, Çankırı olmak üzere üçü, Türkiye kitaplıklarında, İtalya, İspanya, Avusturya ve Mısır nüshaları olmak üzere dördü de yurt dışındaki kitaplıklardadır. Bu nüshaların katalog kayıtlarında yazar adı olarak *Fenâyî*, *Fenâyî Şirazi* ve *Hızır Fenâyî* adları bulunmaktadır. *Tarih-i Fenayi* metnini yayımlayan Oytun Altun ise nüsha tanımında, altı nüshanın varlığını söylemekte, Madrid nüshasından söz etmemektedir(2011:18-20)³.

Madrid nüshası, B.N.M. 12140 arşiv numarası ile İspanya Madrid Milli Kütüphanesi Türkçe yazmaları içindedir. Yazar adı olarak Fenâyî, eser adı olarak *Terceme-i Tevârih-i Mülük* verilmiştir. Katalog kaydındaki notlarda Ali Şir Nevâyî'nin aynı adlı eserinin çevirisi olduğu bilgisi yer alır. Yazmanın cildine ilişkin bilgiden başka bir bilgi bulunmamaktadır (www.yazmalar.gov.tr). Madrid Milli Kütüphanesiyle temas kurduk ancak yazmaya henüz ulaşamadık.

Süleymaniye Fatih 4267 numaralı yazma, *Tevârih-i Mülük-i Nevâyî Terceme-i Fakîr-i Fenâyî* başlığıyla başlar. 1b, 8. satırdan başlayarak çevirinin hangi nedenle yapıldığının açıklandığı bölümde, çevirmenin Nevâyî'nin eserini hangi devletli kişiye hediye olarak takdim ettiği anlaşılmamaktadır. Çevirmen burada Nevâyî'nin kullandığı tevazu üslubuna benzer bir üslup kullanarak kendisini birinci kişi olarak ifade etmemiş, kendisinden üçüncü kişi olarak bahsetmiştir: “fenâyî...tuñfe ve... hediye arz eyledi; ...ol hıdmeti bu hañire havâle ettükleri ecluden... bu hıdmete ilzâm...iğdâm eyledi”.

Çevirmenin kendisini tanıtırken kullandığı üslup da Nevâyî üslubudur. Çevirmenin Nevâyî'nin birçok eserini okuduğu ve onların hepsinden esinlenerek eserin başında kendisini Nevâyî üslubu ile tanıttığı görülmektedir. Âdeta okuduğu Nevâyî metinlerinden değişik ifadeleri birleştirip Nevâyî sözünü çıkarıp Fenâyî yapmıştır

² 2009'da Mardin'de yapılan *Prof.Dr. Harun Tolasa Hatırasına V. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumunda* “On Sekizinci Yüzyılda Anadolu Türkçesiyle Bir Nevâyî çevirisi: *Târîh-i Fenâyî*” başlığı ile sunduğum bildirimde nüsha bilgileri verilmiştir.

³ Oytun Altun, eserin dördü Türkiye’de ikisi yurt dışında olmak üzere altı nüshasını tespit ettiğini, bu nüshalardan beşinden bu yayında yararlanıldığını belirtir (2011: 18). Yararlandığı beş nüsha sırasıyla Bologna, Süleymaniye, Konya Bölge Kitaplığı, Milli Kütüphane- Çankırı ve Avusturya nüshası olarak verilmiştir.

denebilir. Bu da çevirmen Fenâî'nin Nevâî eserlerinin diline hâkim olduğunu göstermektedir.

Çeviri, çoğunlukla eserin aslına neredeyse kelimesi kelimesine bağlı kalınarak yapılmıştır. Ama zaman zaman çevirmen, bir kısım eksiltmelerle tasarrufa gitmiştir. Örneğin Fatih 4267, 2b 4'te Nevâî'nin saydığı tarih kitaplarının hepsi sayılmamıştır(krş. Abik 1993: Topkapı 718b 6).

Çeviri, orijinale bağlı çeviri olduğu için zaman zaman Anadolu Türkçesi söyleyişi dışındaki söyleyişler de çeviri metnine yansımıştır. Anadolu Türkçesinde *tercüme kıl*- kullanımı yaygın değildir. Ama çevirmen kaynak metnin etkisiyle zaman zaman *et*- yerine *kıl*- yardımcı fiilini kullanmıştır(krş. Abik 1993: T 718b 14; Fatih 4267 3a1-2).

Fenâî'nin bazen metni eksik anladığı kısımlar da vardır: Nevâî metninde "...ğanjlerge buyurdi kim çâst ta'âmı *bile* ötkergeyler ve şâm ta'âmını mesâkinge birgeyler...(varlıklılara kuşluk yemeği ile yetinmelerini, akşam yemeğini fakirlere vermelerini söyledi...)", olarak görülen ve anlamlandırılabilir cümle, Fatih nüshasında "...ğanjlere emr etti ki kuşluk ta'âmını kendüler *bile* yiyeler ve a'şam ta'âmını miskinlere vireler...(kuşluk yemeğini kendileri birlikte yemelerini akşam yemeğini fakirlere vermelerini söyledi...)" şeklindedir (krş. Abik 1993: T719a 5; Fatih 4267, 3b 5).

Bazı örneklerde dikkatsizlikten kaynaklanan eksikler vardır. Örneğin şu satırlarda Nevâî metnine göre *yazılmadı* olması gereken yerde, *yazıldı* sözü görülür: "T 721b 8, söz begâyet köp için bu muhtaşarda bitise bolmas irdi (Söz pek çok olduğu için bu özette yazılması uygun olmaz.)", Fenâî'de "Fatih 4267 14,..bâbında söz begâyet çok olduğu eelden bu muhtaşarda yazıldı (...konusunda söz pek çok olduğundan bu özette yazıldı.)".

Çeviride çoğu kez, Çağataycadaki ifadelerin Anadolu Türkçesinde hakkıyla ifade edildiği görülmektedir.

Çevirmen, Nevâî'nin *Tarih-i Müluk-i Acem* adlı eserinin sonunda Sultan Hüseyin Baykara için yazdığı mesneviyi de Anadolu Türkçesine çevirmiştir. Bununla ilgili açıklamayı Fatih nüshasında müstensihin kırmızı kalemle yazdığı görülmektedir: "Bu meşneviyi Nevâî hâzretleri Sultân Hüseyin hakkında bu risâlenüj âhîrinde yazmıştı biz da'ı bu ma'halde yazduq" (Fatih 4267, 49-50). Aynı açıklama, Viyana 1784 baskısında, "...şâhib-i terceme da'ı bu ma'halde ilhâk etmişdür" biçiminde ifade edilmiştir.

2. Elimizdeki çeviri, tarihi Türk lehçeleri arası çeviriler bakımından önemlidir. Lehçeler arası çeviri tarihi, yeni bir inceleme alanı olarak değerlendirilmeye değer niteliktedir. Bunun yanında eserin Viyana'daki yazmasının özellikle XVIII. yüzyılda Viyana'da basılması ve Latince çevirisinin basılacağı bilgisinin verilmesi bakımından da Osmanlı Türkçesinin Batı bilim dünyasının Doğu Türkçesi metinlerine ulaşmadaki aracılık rolünü göstermesi yönünden de önemlidir.

Tarihi Türk lehçeleri arasındaki çeviriler üzerine fazla bilgimiz olduğu söylenemez. Özellikle Şinasi Tekin'in Anadolu Türkçesindeki karışık lehçeli metinler ile ilgili görüşleri çerçevesinde, son olarak dile getirdiği ve örneklediği *Kitab-ı Güzide* ve *Akaid-i İslam* kitabı örneği bizim için dikkat çekicidir. Şinasi Tekin *ola-bolga* ifadesinin *bolga* dilinden *ola* diline çevirme anlamında Anadolu aydınlarınca kullanıldığını Harezmi Türkçesindeki *Kitab-ı Güzide* ile Anadolu Türkçesindeki *Akaid-i İslam*'in aynı metin oluşuna dayanarak verir(1997). İki metni karşılaştıran Seyfullah Türkmen'in (2011) çalışmasında da metinlerin aynı olduğu görülür.

Ali Şir Nevayi'nin eserlerinden *Tarih-i Mülük-i Acem*'in Fenayi adlı kişi tarafından *Tarih-i Fenayi* adıyla Anadolu Türkçesine çevrilmesi, yine Nevayi'nin şairler tezkiresi olan *Mecalisü'n-Nefayis*'in (Türk 2010: 399) de bilinmeyen bir çevirmen tarafından Anadolu Türkçesine çevrilmesi, Doğu Türkçesinden Anadolu Türkçesine çeviriler yapıldığını göstermektedir. Daha sonra 19. yüzyılda Osmanlı aydınlarının dilde sadeleşme arayışları içerisinde, Anadolu Türkçesinin kaynağını Çağataycada, Doğu Türkçesinde görmeleri ile Doğu Türkçesi eserlerini Anadolu Türkçesine çevirmeleri ile karşılaşırız: *Mahbubu'l-Kulub*'un (1872), *Muhakemetü'l-Lugateyn*'in (1889; 1897), *Çihil Hadis*'in (1893; 1913), Ebulgazi Bahadır Han'dan *Şecere-i Türk*'ün (1864) Anadolu Türkçesine çevrilerek basılması.

Tarih-i Fenayi'nin çeviri nedeni açıklanırken "...fevka'l-had taħşin ü iħsān buyurdular ol meclisde hāzır olan eÖizze-i aħhābdan ve ecille-i aħbābdan baÖzi iltimās eylediler ki (2a 1) **bu risālevi çağatay dilinden çıkarup rümi libāsla ziyet vermek (2) murād idindiler ki tā her kişi fehvāsını fehm idüp mefhūm-ı kıssadan (3) āgāh u haberdār ola** ol hāzret dahı bu Öazizlerin iltimāsını (4) kabül idüp ve ol hıdmeti yine bu hāķire hāvāle etdükleri ecluden (Abik 2009) " açıklaması, *Akaid-i İslam*'da da herkes bu güzel kitabın manasını anlasın... ifadesi ile çeviri ihtiyacının dile getirilişi bakımından dikkate değerdir. Ayrıca, *Çağatay dili* ifadesi, Anadolu'da Doğudaki Türk yazı dilinin adlandırılışı bakımından önemlidir⁴. Yine Anadolu Türkçesi için *Rumi libas* adlandırması da dikkat çeker.

⁴ Çağatayca adının Doğu Türkçesi metinleri için kullanımı asıl olarak 19. yüzyılda Vambery'nin *Çagataische Sprachstudien* eseriyle yaygınlaşmıştır (Eckmann 1988: X).

Bu doğrultuda, bir kısım lehçeler arası şerhlerin de çevirilerle benzer işlevi gördüğünü düşünmek mümkündür. Buna örnek olmak üzere Doğu Türkçesinde tanınan ve yaygın okunan dini tasavvufi bir mesnevi olan *Sebatü'l-Acizin*'in Tatarcaya yapılan şerhindeki bir ifade de benzer niteliktedir.

Kazan'da 1858'de *Risale-i Azize Şerh-i Sebatü'l-Acizin* adıyla yayımlanan şerhte, şarih Taceddin Yalçıguloğlu, halkın kendisinden *Sebatü'l-Acizin* kitabını Türki diline tercüme etmesini istediklerini çünkü *Sebatü'l-Acizin*'in çeşitli lugatle tedvin olunduğunu onun gizli lugatlerini öz dilleriyle anlatmasını istediklerini fakat kendisinin başlangıçta buna yönelmediğini, ancak kendi kızı Azize'nin isteği üzerine şerhe karar verdiğini anlatır (Abik 2007: 30-31; *Risale-i Azize* 1858: 3). Yalçıguloğlu, şerh sırasında zaman zaman lehçe karşılaştırması da yapar. "Höl tam su anlamındadır Osmaniye halkı ile Kaşgar halkı arasında ortak kelimedir", açıklamasını da yapar. Bu açıklamaya göre kendi sahasında bu kelimenin kullanılmadığı anlaşılırken bu sahanın dil özelliklerini de ortaya koyar (Abik 2007: 42).

Cemal Kurnaz, Çavuşoğlu'ndan da aktararak Türk dünyasında XVI. yüzyılın sonuna kadar yoğun şekilde süren ve daha sonraki yüzyıllarda gitgide kaybolan ve hatta eşine bir daha rastlanmayan bir kültür ilişkisi yaşandığını söyler (Kurnaz 2007: 231). Osmanlı döneminde Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen şairlerin sayısını 87 olarak tespit eden Kurnaz, bu isimlerin çoğunluğunun XV. yüzyılda yaşadıklarına dikkat çeker, Osmanlı ülkesinin bu çağda kültür ve sanat adamları için cazibe merkezi olmayı sürdürdüğünü, çöküş döneminde bu ilginin azaldığını söyler. Leali'nin (Olmak istersen i'tibara / Ya Arabdan ya Acemden gel) , Mesihî'nin (Mesihî gökden insan sana yer yok/ Yüri var gel Arab'dan ya Acem'den) beyitleri Doğudan gelenlerin daha fazla rağbet görmesine tepki olarak dile gelen beyitlerdir ve Doğudan gelenlerin yoğunluğunu, itibarını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Kurnaz, tezkirelerin İran'dan başlayarak Osmanlı ülkesinin doğusunda yaşayan insanlara genel olarak Acem demekle yetindiklerini ancak Acem ülkesinin, diyar-ı Acem'in İran sınırlarından da öteye Herat'a kadar uzandığının değişik kayıtlardan anlaşıldığı kaydeder (Kurnaz 2006: 231 vd.).

Anadolu'dan da Osmanlı'nın doğu sınırlarının ötesindeki diyar-ı Acem'e, İran'a ve İran'ın ötesine Herat'a kadar giden Osmanlı aydınları olmuştur. Behiştî, Cemili, Katibi (Seydi Ali Reis) gibi isimler bunlar arasında sayılabilir. Cemili, Anadolu ve Herat kültür çevresi arasındaki ilişkiyi gösteren önemli bir isim olarak dikkate değerdir.

XV. yüzyıldan başlayarak Nevâyî şiirine Anadolu'da yazılan nazirelerin varlığı düşünüldüğünde, nazire geleneği şiirde çeviri yerine nazire yoluyla şiirin aktarılmasını sağlıyor denebilir. Ancak mensur metinlerde çeviri veya şerhin gerekli

olduğu görülmüyor. Böyle bakıldığında, çevrilen başka mensur metinler var mı sorusunun cevaplarını aramaya ihtiyacımız olduğu da ortaya çıkmaktadır.

3. Gaspıralı niye 'dilde birlik' demişti? Dilde birlik yoktu da onun için değil mi? Dilde birlik yoktu ise çeviriler var mıydı? Tatarcanın yazı dili olarak kuruluşunda, Osmanlıca ve Çağataycanın örneklığı olduğuna göre bu iki dilden çeviriler yapıldı mı?

19. yüzyılda da Osmanlı ülkesine gelen Tatar, Özbek, Azerbaycanlı aydınlar var. Bunlar Anadolu'dan kendi dillerine eser çevirmediler mi⁵? Bu bakışla elimizde çok fazla veri olduğu söylenemez. Yine de bu gözle bakıldığında bir kısım çeviriler görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi (öl. 1660), Hindistan menşeli Tuti-name adlı eseri Osmanlı Türkçesine çevirmiş. Osmanlıca olarak Kazan'da 1851'den itibaren basılan *Tuti-name adlı* eseri 1887'de Abdulallam Feyizhan da Tatar Türkçesine çevirip yayımlamıştır (Temir 1976; Şahin 1999). Osmanlıca olarak Kazan'da 1864'te basılan *Abu Sina hikayati* adlı eseri de 1872'de Kayyum Nasıri, Tatar Türkçesine çevirip 1881'de *Tahayyulatning tercümesi* adıyla yayımlamış ve 1881-1900'de de Molla Şihab Abdulaziz oğlu Rahmetullah tarafından tekrar çevrilip 1902'de basılmıştır. *Binbir Hadisi Şerif Tercümesi* Arif Beyin aynı adla Türkçe yayımlanan eserini Abdurreşid İbrahim, Kazan Tatar Türkçesine aktarmış, Petersburg'da basılmıştır. 19. yüzyıldaki ve bu yüzyıldan önceki dönemlerdeki lehçeler arası çevirilerin bilinmesi Türk lehçeleri arasındaki tarihi ilgileri ortaya çıkaracaktır.

Çevirilerin edebi, kültürel etkileşimdeki rolü nasıl incelenmelidir? Bu etkileşimin dildeki yansımaları nasıl görülür? Tarihi Türk lehçeleri arası çeviri faaliyetlerinin incelenmesinin birçok konuda bize ışık tutacağı açıktır. Bugünün Türk dilleri arası çevirilerinin de kültür hayatımızdaki rolünün değerlendirilmesinin geçmişe ışık tutucu olabileceği dikkate alınarak çalışmalar yürütülmelidir. Türk dillerinin edebi çeviriler dolayısıyla ilişki tarihlerinin dökmü çıkarılmalıdır.

Kaynakça

Abik, Ayşehan Deniz(1993), *Ali Şir Nevâyî'nin Risaleleri Tarih-İ Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk-i Acem, Münşeat Metin Gramatikal İndeks- Sözlük*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman Prof. Dr. Mustafa Canpolat).

⁵ Örneğin Abdurrauf Fitrat (1860-1938), 1909-1913'da İstanbul'a Türk edebiyatı ve tarihi okumaya gelmiş, kendi lehçesine Osmanlıcadan çeviri yapmadı mı?

- (1996), "Ali Şir Nevâyî'nin Zübdetü't-Tevarih'i Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1996*, 1-16.
- (2007), "Sebatü'l-Acizin'in Kazan Sahasında Bir Şerhi: Risale-i Azize" , *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* Cilt 4, Sayı 4, 28-44.
- Altun, Hilal Oytun (2011). *Çağataycadan 16. Yüzyıl Anadolu Türkçesine Bir Çeviri: Nevâyî'nin Tevârih-i Mülûk-i Acem'i (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1976), "Kanuni Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar", *Atsız Armağanı*, İstanbul, 75-90.
- Eckmann, Janos (1988), *Çağatayca El Kitabı (Çeviren Günay Karaağaç)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Eren, Hasan (1998), *Türklük Bilimi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Kleinmichel, Sigrîd, "Ali Şir Nevâyî ve Osmanlı Şairleri (Çeviren Nurettin Demir)", *Türk Edebiyatı Tarihi I* (Editörler T.S.Halman, Osman Horata ve diğerleri), TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Kültür Eserleri Dizisi: 399, İstanbul 2006, 683- 691.
- Köprülü, Mehmet Fuat (1927), "Ali Şir Nevai ve Tesirâtı", *Türk Yurdu C.V, S. 27*, 234-238.
- Kurnaz, Cemal (2007), "Anadolu ve Orta Asya Edebi İlişkileri", *Türk Edebiyatı Tarihi 2* (Editörler T.S.Halman, Osman Horata ve diğerleri) , TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 231-239.
- Levend, Ağâh Sırrı (1965), *Ali Şir Nevâyî I. Cilt Hayatı, Sanatı ve Kişiliği*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- (1984), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Risale-i Azize (1858) bk. Taceddin Yalçıgul
- Sertkaya, Osman Fikri (1970) "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri I", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi XVIII*, İstanbul, 1970, 133-138.
- (1971), "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri II", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi XIX*, 171-184.
- (1972), "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri III", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XX*, 157-184.
- (1977),) "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri IV", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi XXII*, İstanbul, 169-189.
- (2004), "Osmanlı Şairlerinde Ali Şir Nevâyî Tarzı ve Nevâyî'ye Anadolu'da Yazılan Nazireler", *Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümleri Toplantısı Bildirileri 24-25 Eylül 2001*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 129-140.
- Şahin, Erdal (1999), "Osmanlıların Kazan Tatar Türklerinin Kültürü Ve Diline Etkileri", *Osmanlı, C. 9*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, 353 - 360.

http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/erdal_sahin_omanli_dil_etkileri.pdf

- Şemseddin Sami (1314), *Kamusu'l-Alam* 5. cild, İstanbul.
- Şadeddin Yalçigul (1858), *Risale-i Azize Şerh-i Sebatü'l-Acizin*, Kazan, senede 1275.
- Tekin, Şinasi (1997), "Timur Öncesinde Anadolu İle Orta Asya Türk Dünyası Arasındaki Kültür İlişkileri ve Güzide Kitabının Tercüme Hikâyesi", *Türk Dili Araştırmaları Belleten* 1997, 2000, 151-196.
- Temir, Ahmet (1976), "Kuzey Türk Edebiyatı (Tatar-Başkurt)", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, 505-521.
- Türkmen, Seyfullah (2011). *Türk Lehçeleri Arasında İlk Metin Aktarma Örneği Kitâb-ı Güzide*. Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Yıldız, Alim (2003), "Divan Edebiyatında Fenâyî Mahlaslı Şairler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* C: VII/1, Haziran 2003, 345-355.
- Yüksel, Sedit (1963), *Şeyh Galip Eserlerinin Dil ve Sanat Değeri*, Ankara.
- www.yazmalar.gov.tr
- Allgemeine deutsche Bibliothek 1765-96: 198-199, www.ub.uni-bielefeld.de